

7. Словарь-справочник педагогических инноваций в образовательном процессе / [сост. Л.В. Трубайчук]. – М. : Восток, 2001. – 81 с.
8. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М. : Политиздат, 1985. – 272 с.
9. Шапарь В.Б. Практическая психология. Инструментарий / В.Б. Шапарь, А.В. Тимченко, В.Н. Швыдченко. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 688 с.

КЕНДЗЬОР П.І.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МІСЦЕВІЙ ГРОМАДІ ЯК ФОРМА ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Важливим завданням шкільної історії та суспільних дисциплін у сучасному полікультурному світі є навчання молоді застосовувати загальноприйняті соціально-моральні норми та принципи відповідно до конкретної ситуації, забезпечивши їх інструментарієм, що працює в різних проблемних ситуаціях і в різних культурах.

Відповідно сучасний процес навчання історії має спрямовуватися на вироблення в учнів уявлення про багатоманітність інтерпретацій подій історії й сучасності; формування компетентностей критичного аналізу явищ, фактів, альтернатив суспільного розвитку та різноманітних джерел інформації; формування ціннісних орієнтацій на основі особистісного осмислення соціального, духовного, морального досвіду минулого й сучасного, поваги до фундаментальних прав людини, толерантного ставлення до культури та історичного досвіду інших народів.

Слід констатувати значну увагу вітчизняної педагогічної науки до теоретичних засад моделювання та функціонування виховної системи навчального закладу. Зокрема, теоретичні питання виховання етнічної толерантності та багатокультурності досліджували О. Гуренко, Н. Лавриченко, Л. Редькина, Н. Ришак. Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти в Україні розглядали І. Бессарабова, Н. Воробйов, О. Гриценко, В. Подкопаєв, О. Сухомлинська.

Беручи до уваги сучасні освітні та суспільні тенденції та потреби, загальноосвітня школа потребує гнучкої системи впровадження інновацій у зміст і методику навчання й виховання, створення практичних керівництв та дієвих практик діяльності учнівської молоді в багатокультурному середовищі.

Метою статті є аналіз однієї з ефективних технологій полікультурного виховання учнівської молоді – історико-пошукової діяльності учнів у місцевій громаді. Як зазначає К. Чорна, “методи, форми, технології виховання – це не самоціль, процес виховання свідомого громадянина буде успішним насамперед завдяки чітким уявленням педагогів про те, ... для життя в якій країні готуємо підрастаюче покоління, від повторення яких помилок минулого його варто застерегти і що для цього потрібно зробити” [6, с. 27].

Дослідження історії місцевої громади є цінним ресурсом полікультурного виховання. Воно може відбуватися у процесі вивчення навчальних дисциплін суспільно-гуманітарного циклу в загальноосвітній школі, а також ефективно використовуватися в позакласній виховній роботі.

Зупинимося на аналізі результатів педагогічного впровадження конкурсу учнівських пошукових робіт “Слідами історії” як дієвої форми полікультурного виховання учнів. Філософія проведення такого конкурсу мала на меті висвітлення ролі в історичному процесі різних національних спільнот, створення їх позитивного образу в історії України. Інтеркультурний та проблемний підходи обрано провідними в конструюванні молоддю історичного матеріалу. Міжкультурна взаємодія розглядається як будівнича частина спільного спадку та передбачає заперечення етноцентричних переконань, однокультурних норм, зміну стереотипних уявлень, подолання упереджень, усунення бар’єрів і спрямована на сприяння міжкультурного діалогу між особами, суспільними групами, людьми різного віку, мови, культури, етносу, релігії.

Історичні пам’ятки місцевої спільноти є цінним ресурсом історичного дослідження. Аспекти минулого формують характерні риси місцевої громади. Досліджуючи історію пам’яток, зосереджених у місцевій громаді, їх функції в минулому, учні навчаються розуміти їхню історичну вартість, їх роль у майбутньому, необхідність їх збереження чи відновлення. Історичною пам’яткою є все те, що нагадує про минуле, про нашу історію, зокрема місця археологічних розкопок, історико-архітектурні пам’ятки, пам’ятки природи, культові споруди, пам’ятки військової історії, територіальні обмеження, пам’ятки виробництва та техніки, історичні назви, історичні документи тощо [3, с. 21].

Термін “історико-архітектурна пам’ятка” є досить широкий і стосується багатьох об’єктів, зокрема: житлові будинки, палаци, замки, міські будинки, сільські будівлі, а також мости, альтанки, павільйони, шлюзи, поштові скриньки, пам’ятні знаки тощо. Сюди належать також громадські місця та державні установи в історії: будівлі міських і сільських органів управління, громадських організацій, клубів, театрів, кінотеатрів, навчальних закладів, суду, ратуші, катівні, в’язниці тощо. Багато історико-архітектурних пам’яток зараз використовується й перебуває в приватній власності, формуючи історико-архітектурну зону. Місцева влада зобов’язана визначати межі таких територій і враховувати їх у політиці планування, щоб зберігати історичну та культурну спадщину місцевості.

Культові споруди: сакральні споруди (церкви, костели, синагоги, мечеті, дзвіниці, монастирі, каплиці, митрополичі, єпископські палати), церковні реліквії (хрести, ікони, скульптури, картини, хоругви) тощо. Пам’ятки культури в історії: пам’ятні дошки, розписи, стінописи, будівлі, ювілейні медалі, меморіальні місця, надмогильні пам’ятники, колекції, музейні збірки тощо. Історичні назви: топоніми – назви поселень; гідроніми – назви річок, озер, ставків, заток; ороніми – назви гір, скель, височин тощо.

Пам’ятки військової історії: могили, статуї, обеліски, цвинтарі, замки, вежі, мури, ворота, окопи, форти, доти, оборонні споруди, військові меморіали тощо [3, с. 23].

Алгоритм роботи з історичною пам’яткою в рамках конкурсу учнівських пошукових робіт “Слідами історії” передбачає здійснення таких ос-

новних кроків: відшукати в місцевості історичну пам'ятку; охарактеризувати час, обставини, події чи осіб, про які нагадує пам'ятка; описати її загальний вигляд (символіку, форму, розміри, місце, на якому стоїть, матеріал, з якого зроблений, а також певні його особливості та враження, які він справляє на спостерігача); з'ясувати, коли й за яких обставин була встановлена (причину, залучені особи та кошти, чії ідеї й інтереси представляє, вигляд у минулому та сьогоденні, її минулі й сучасні оцінки тощо); дослідити подальшу історію пам'ятки; охарактеризувати її сучасний стан.

Історичний проект спрямований на підготовку молодих людей до виконання активної ролі громадян, розвиваючи їхню самостійність і відповідальність; залучає молодь до спільного дослідження й надає їм можливість висловлювати власну думку, поважаючи думки та цінності інших; надає учням можливість ознайомлюватися з роботою місцевих і центральних органів влади, зокрема відділів культури та охорони історичних пам'яток; допомагає розвивати відчуття власного місця в минулому, теперішньому й майбутньому місцевої громади.

Привертаючи увагу учнів до історичного дослідження в рамках конкурсів “Слідами історії”, що регулярно проводяться Всеукраїнською асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін “Нова Доба”, вчителю необхідно акцентувати увагу на тому, що галуззю учнівського дослідження повинна стати, передусім, повсякденна історія, яка включає найрізноманітніші аспекти життя й діяльності людини (пісні, книги, побутова техніка, модний одяг, зачіски, популярна музика, улюблені фільми, умови проживання, праці чи відпочинку тощо). Повсякденна історія характеризує той чи інший період минувшини не лише крізь призму діяльності визначних політичних діячів чи функціонерів, а, перш за все, через щоденне життя мільйонів простих громадян. Тобто аналіз таких, на перший погляд, другорядних фактів, як, наприклад, умови проживання сім'ї робітника в тимчасово збудованому бараці чи комунальній квартирі; одяг, який був найбільш поширеним у довоєнний чи повоєнний час; розмір заробітної платні рядової колгоспниці в період розвинутого соціалізму тощо, може дати чимало цікавої інформації, що характеризує той чи інший відрізок історії. Як визначає український історик О. Удод, історія повсякденності – це, перш за все, процес олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових проблем, влади, держави й суспільства в цілому крізь призму особистісного сприйняття умов життя [5, с. 8].

Після пояснення завдання учитель має допомогти учням створити атмосферу співпраці за допомогою сприяння позитивній взаємозалежності. Позитивна взаємозалежність забезпечує співпрацю учнів один з одним, оскільки ніхто не може самостійно, без усіх інших членів групи, успішно виконати завдання. Коли учні чітко усвідомлюють свою позитивну залежність один від одного, то бачать, що робота й зусилля кожного з них потрібні, і без них неможливий успіх усієї групи, і що кожен з них робить свій особистий внесок в успіх усієї групи, виконуючи свою роль і завдання.

Досвід організації Всеукраїнських конкурсів учнівських пошукових робіт “Слідами історії” дає підстави стверджувати, що від того, за яким принципом учні визначають об’єкт історичного дослідження, значною мірою залежить результат подальшої роботи. Тому вже під час роботи на першому етапі реалізації проекту вчитель знайомить учнів із загальною темою історичного пошуку, особливостями та правилами історичного дослідження, мотивує їхню діяльність.

Оскільки історичні знання базуються на історичних свідченнях, таких як документи, усна історія, речові джерела тощо, то успішне учнівське історичне дослідження може бути здійснене лише за умови збору різноманітного матеріалу, його порівняння та аналізу, формулювання на цій основі певних висновків. Водночас, роблячи певні узагальнення та висновки, учні повинні усвідомлювати, що отримати достовірну історичну інформацію можна лише шляхом її критичного аналізу та зіставлення різних кутів зору, тому, відповідно, учнівське дослідження повинно ґрунтуватися на матеріалах з різних історичних джерел.

Тлумачення подій стає більш досконалим, якщо їх розглядати під різними кутами зору. Зокрема, у процесі учнівського дослідження історії багатокультурної громади важливим є багатоаспектний підхід, що полягає в здатності дослідника абстрагуватися від особистих поглядів і подивитися на історичні факти з іншого боку. Як свідчать учнівські роботи, молоді люди свідомі того, що не потрібно оминати болочі та контроверсійні питання історичного минулого, критично аналізуючи різні історичні джерела. Адже інтеркультурний підхід реалізовується в процесі роботи із суперечливими питаннями історії, допомагаючи молоді бачити, як ті самі історичні факти по-різному використовуються з різною метою для обґрунтування різних інтерпретацій подій та явищ, що розгляд історичної події можливий під різними кутами зору.

Отже, історія в дослідних роботах подається у взаємопроникній парадигмі співіснування та формування спільної культурної спадщини представників різних етносів, які представляють місцеву громаду. Зокрема, у рамках конкурсу учнівських пошукових робіт “Слідами історії”, присвяченому історії багатокультурної громади, дослідження здійснювалися за такими основними тематичними напрямками, як: міграції в історії мого населеного пункту; місто як перетин культур та цивілізацій в історії України; віра й релігійні конфесії в історії України; співіснування (повага, дружба та конфлікти) в історії України; ідентичність та персоналії в історії України.

Молоді громадяни мають усвідомити, що стан їхнього довкілля, культурної історичної спадщини, що формує його неповторний соціокультурний образ, є важливим обов’язком кожного, а не лише відповідних підрозділів владних структур. У процесі обговорення цієї проблематики доцільно використати прийоми рольової гри або дебатів, щоб учні почали розуміти, яким чином багатокультурна громада може бути залученою до вирішення питання збереження історичної спадщини, яку роль відіграють архітектори, місцеві організації, влада, будівельні фірми тощо. Учні навчаються висловлювати свої погляди й аргументувати їх, формулювати пропозиції щодо майбутнього їх розвитку.

У рамках історичної проектної діяльності учні можуть досліджувати та обговорювати також проблеми, пов'язані зі збереженням історико-архітектурних пам'яток різних етнічних спільнот. Наслідки змін у політичному та економічному розвитку країни, міграції, наслідки військових подій, інші чинники впливають на їхній стан. Саме тому, на нашу думку, дослідження історії пам'ятки, усвідомлення необхідності її охорони та збереження сприяє формуванню громадянської позиції молоді. Адже розгляд можливості збереження та захисту історичної спадщини дає учням можливість ознайомлюватися з демократичними процесами й процедурами прийняття рішення, що дає їм можливість впливати на позитивні зміни місцевої громади.

Складовою полікультурного виховання молоді є також дослідження проблеми збереження, відновлення чи ліквідації історичної пам'ятки. Процес реконструкції (спланована й узгоджена робота на певній території для покращення її стану) історичних пам'яток різних етнічних спільнот у населеному пункті може бути також ініційований молоддю. У ході дослідження можливостей її збереження учні не лише вивчають її історичну цінність для місцевої громади, а й ознайомлюються з роботою та функціями органів місцевої влади та самоврядування, офіційними документами на національному й міжнародному рівні, існуючою практикою, а також із механізмами впливу громадян на прийняття рішень щодо долі таких будівель у місцевій громаді. Проекти з реконструкції також можуть залучати волонтерів з-поміж молоді, а також інших представників місцевої громади. Такі проекти дають можливість учням брати участь в обговоренні важливих питань збереження національної спадщини й розвитку її в майбутньому.

Місця поклоніння становлять важливу частину нашого історичного середовища, демонструючи різноманітні релігійні підходи, мистецькі стилі та форми різних культур. Відвідання культових споруд має неабиякий потенціал формування поваги та чуйності до почуттів і вірувань інших людей. Нерідко в місцевій громаді існують культові споруди, які більше не виконують своїх функцій, занепадають. У цьому випадку доцільно організувати обговорення учнями можливостей використання таких споруд для інших цілей.

Відвідини місць військової історії, що впливали на долю людей у різних періоди історії, а також багато в чому визначили наше сучасне життя, зустріч із свідками конкретних військових подій, догляд та їх дослідження є можливими різновидами діяльності учнів.

Як уже зазначалося, у процесі дослідження учнями історичної пам'ятки необхідно використовувати різні джерела інформації. Це можуть бути: історичні документи, газети, карти, плани, фотографії, поштові листівки; аудіо- та відеозаписи; матеріали інтерв'ю; анкетування жителів вашого населеного пункту тощо. Історичні документи можна знайти в архівах, музеях, університетах і місцевих бібліотеках. В архівах традиційно зберігаються рукописні, унікальні документи. Тут також містяться збірки старих фотографій, які зазвичай розміщені за алфавітним покажчиком за назвою вулиці, будівлі, району чи власними назвами. Книги зі старими фотографіями є особливо корисними, оскільки в підписах до них міститься багато інформації.

Аналізуючи документи, які можуть представляти різні позиції та кути зору, необхідно учнів навчати порівнювати різні описи, шукаючи відмінності й подібності у фактах, а також судження, що виражають певні погляди або думки. Обговорення відмінностей у трактуванні одного історичного факту чи події та з'ясування причин такої оцінки (неповна інформація, суб'єктивність, різний досвід, певна релігійна чи політична приналежність тощо) сприяє формуванню компетентностей аналітичного та критичного мислення молодих громадян, дає можливість формувати об'єктивні, зважені й незалежні судження при оцінюванні історичних явищ.

Головним джерелом інформації для юних дослідників є усні джерела, тобто розповіді старших людей: односельців, сусідів, знайомих, родичів. Крім своєї цікавості та неординарності, така форма збору матеріалу є водночас найбільш доступною, а в багатьох випадках, особливо в невеликих населених пунктах, ще й престижною. Участь у дослідженні цікавих фактів з історії рідного краю підвищує авторитет юних дослідників в очах місцевих жителів, свідчить про їхню громадянську зрілість. Проте усна історія є дуже часто складним і неоднозначним джерелом історичного пізнання, у якому реальні факти переплітаються з легендами, що виникали як на державному рівні, так і на сімейно-побутовому. І досить часто перед юними дослідниками постає досить важке завдання: критично оцінити матеріали розповіді свідка історичної події, підтвердити отриману інформацію шляхом порівняння її з іншими джерелами.

Вчитель консультує юних пошуковців щодо правильного оформлення в їхніх роботах посилань на різноманітні джерела: при інтерв'ю – ім'я, прізвище, рік народження, місце проживання особи, яка дала інтерв'ю (якщо ця особа на це погоджується); при використанні літератури – автор, назва, місце та рік видання, сторінка. Якщо це періодичне видання, то необхідно вказати назву статті, назву видання, рік та номер випуску, сторінку; при використанні архівних документів потрібно вказати основні їхні реквізити (наприклад, наказ, рішення, резолюція тощо, реєстраційний номер, архів). У кінці роботи потрібно зазначити список використаних джерел (література, архівні документи, інтерв'ю тощо). Вчителеві також доцільно звернути увагу учнів на те, що, використовуючи в роботі копії приватних фотографій чи матеріали інтерв'ю, слід попросити на це дозволу власників чи авторів цих матеріалів.

Крім того, історичне дослідження повинно відповідати ще й таким критеріям: чітка та зрозуміла назва роботи; осмислена та логічна побудова тексту; відповідне ілюстрування його фотографіями, копіями документів, малюнками тощо; зрозуміла та лаконічна літературна мова; тема роботи повинна бути пов'язана з тією місцевістю, де учні проживають.

Як свідчить аналіз учнівських історичних досліджень конкурсів “Слідами історії”, школярі дуже часто користуються готовими штампами чи ідіомами, що запозичені з вуст учителя чи з підручника, книг, газет, телебачення, радіо тощо. Проте досить вагомим та оптимістичним є той факт, що у свідомості сучасного підлітка на рівних можуть конкурувати

різноманітні бачення й оцінки історичних подій та фактів. Дуже часто ці ідейні суперечності можуть бути присутні в рамках одного дослідження, і це свідчить про високий рівень історичної свідомості сучасних молодих людей та є запорукою вибору ними вільного й самостійного історичного світогляду в майбутньому.

Таким чином, запропоновані форми та способи історичного дослідження відкривають перед юними дослідниками широке поле діяльності, учасники не обмежуються лише фактографічними даними про ту чи іншу подію. Вони також проводять інтерв'ю зі старожилами, листуються, знімають відеофільми, збирають історичні експонати, які несуть додаткову інформацію про об'єкт дослідження.

Залучення школярів до роботи над історичним проектом дає їм змогу знаходити найрізноманітніші об'єкти історичного пошуку, досліджувати та аналізувати їх, проводити порівняння результатів своєї роботи із загальновідомими історичними подіями та їх інтерпретаціями.

Детальний аналіз учнівських робіт, надісланих на адресу конкурсу "Слідами історії", свідчить про те, що серед них важко знайти сенсаційні історичні відкриття, немає тут, як правило, і нових історичних концепцій. Факти, що були зібрані юними дослідниками, стосуються долі окремих людей, представників багатокультурної громади населеного пункту, спільного сімейного минулого, окремих етнічних та релігійних груп населення певного регіону; багатокультурної історії власного села, містечка, мікрорайону чи іншого населеного пункту, тих чи інших історичних пам'яток тощо. Проте кожна така доля невід'ємно пов'язана із загальним історичним процесом. І той факт, що такий зв'язок прослідковується в переважній більшості учнівських досліджень, дає підстави говорити про вагомий виховний вплив такої форми роботи на формування полікультурної компетентності учнів.

На нашу думку, варто зупинитися ще на одній особливості, котра часто зустрічається в учнівських історичних дослідженнях. Характерною рисою багатьох учнівських узагальнень та висновків є їхнє емоційне забарвлення. Особистісне співпереживання учнями історичних фактів, подій, явищ, виразне почуття емпатії є яскравим прикладом формування ціннісного ставлення до історичного минулого, відродженням історичної пам'яті багатокультурного суспільства.

Важливим ресурсом громадянського виховання особистості в процесі дослідження місцевої історії є представники громадськості, різноманітних місцевих організацій та об'єднань, органів влади й місцевого самоврядування, засобів масової інформації, батьки тощо. Перевагою використання цього ресурсу в історичному дослідженні є те, що учні ознайомлюються з новими поглядами й удосконалюють свої вміння формулювати запитання. Такий досвід дає учням бачення та розуміння ширшої перспективи проблеми, і вони навчаються обговорювати актуальні питання, дискутувати; досліджувати минуле з різноманітних джерел інформації, ознайомлюватися з думкою та оцінкою різних людей тієї чи іншої події, удосконалювати навички ділової й конструктивної соціальної комунікації, критично

мислити. Зібрану в процесі дослідження інформацію можна використати для організації широкої дискусії щодо стану історичної спадщини не лише в школі, а й у місцевій громаді, зокрема на шпальтах місцевої газети.

Отже, залучаючись до розгляду проблем збереження історичного до-вкілля, молоді люди збирають свідчення з різних джерел інформації, думки різних представників громади стосовно реальних питань, що впливають на місцеву громаду, зокрема на прийняття політичних рішень стосовно культурної та історичної спадщини місцевої громади. Вони отримують можливість звертатися до реальних питань, що стосуються їх щоденного життя й брати участь у презентації думки представників різних етнічних та релігійних спільнот у місцевій громаді стосовно спільної історичної спадщини.

Полікультурне виховання засобами історичного дослідження краю забезпечує механізми усвідомлення учнями безпосереднього зв'язку зі своєю історичною та культурною спадщиною. Це дає можливість зрозуміти, які є зв'язки між діями людей у різних періодах історичного розвитку краю, інформує про бачення молодими людьми його майбутнього та ролі, яку вони можуть відіграти в його поступі. Це сприяє формуванню активної громадянської позиції молодого покоління. У процесі дослідження історичного минулого краю молоді люди отримують стале відчуття належності до історії своєї багатокультурної громади, вчать приймати самостійні рішення, прогнозувати розвиток своєї місцевості в майбутньому.

У процесі здійснення історичної проектної діяльності учні навчаються досліджувати пам'ятки місцевої полікультурної історії, обговорювати актуальні питання, пов'язані з їх збереженням чи реконструкцією; приймати рішення про їх долю, розглядати можливі альтернативи вирішення проблеми та аргументувати свій вибір; спілкуватися компетентно, ознайомлюватися з діяльністю місцевих інституцій та дією демократичних процедур; досліджувати місцеві ресурси, їх розподіл і вплив на членів громади та підтримку середовища; бути відповідальними членами громади, брати участь і відповідально діяти задля покращення історичної та культурної спадщини.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що організація історико-пошукової діяльності учнів не тільки пробуджує в молодих людей інтерес до історії, збагачує їх життєвий досвід, а і є вагомим чинником формування активної громадянської позиції учнів в умовах багатокультурного суспільства.

Література

1. Баханов К.О. Інноваційні системи, технологія та моделі навчання історії в школі : монографія / К.О. Баханов. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 160 с.
2. Вербицька П.В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку : монографія / П.В. Вербицька. – К. : Генеза, 2009. – 384 с.
3. Матеріали Всеукраїнського конкурсу учнівських пошукових робіт “Слідами історії” на тему: “Історична пам'ятка – спогад, застереження, пізнання” / [під ред. П. Кендзьора]. – Л., 2000. – 82 с.
4. Пометун О.І. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.
5. Удод О. Історія повсякденності як методологічна проблема / О. Удод // Доба. – 2002. – № 3. – С. 6–15.
6. Чорна К.І. Основні ідеї громадянськості в старших класах / К.І. Чорна // Громадянське виховання у формах і змісті виховної діяльності освітніх закладів : метод. рек. / [за ред. Л.М. Архипенка]. – Д., 2000. – С. 5–9.